

ומה שמזכירים עלי את קפקא טעות היא

haaretz.co.il/literature/tarbut-sifrot/2024-05-27/ty-article/.premium/0000018f-ba62-d475-a5cf-fafedb4c0000

יוסף סאקס

יוסף סאקס

2024 במאי 27 • 17:34

"בן חמש שנים הייתי כשכתבתי את שירי הראשון", זכר הסופר ש"י עגנון בן ה-79 בנאומו המפורסם בשטוקהולם עם קבלת פרס נובל. אך גורל השירים שכתב היה מר, "מכל השירים שעשיתי לא נשתיר כלום", הוא קונן. צעירי בוצ'אץ' שהיו שרים את שיריו "נשרפו במשרפות אושוויץ עם אחיותיהם שפיארו את עירנו ביופיין והנעימו בקולן המתוק את שירי", ו"כגורל השרים והשרות שעלו הם ושירי באש היה גורל הספרים שעשיתי אחר-כך. כולם כאחד עלו בלהב השמים בדליקה שנפלה בביתי בלילה אחד בהומבורג עיר הרחצה... ובתוך הספרים שנשרפו היה רומן גדול של שישים גיליונות דפוס שהודיע עליו המו"ל, שהוא עומד להוציא את החלק הראשון. עם הרומן הזה בצרור החיים שמו נשרף כל מה שכתבתי מיום שירדתי מארץ ישראל לגולה, וכן ספר שעשיתי עם מרטין בובר [מפעל כינוס של סיפורים חסידיים]. מלבד ארבעת-אלפים ספרים עבריים שרובם באו לי בירושה מאבותי ומקצתם קניתי מכספי שקימצתי מלחמי". לא בכדי עגנון מזכיר בנשימה אחת את שרפת ביתו ואת הקטסטרופה ההיסטורית, השואה.

אותה שרפה, האירוע המכונן בחייו של גדול סופרי ישראל, פרצה לפני מאה שנה, בתחילת יוני 1924, בזמן שעגנון התגורר עם אשתו אסתר ושני ילדיו בבאד הומבורג שבגרמניה. עם שרפת כתבי-יד שלו ואובדנה של ספרייה שלמה, וגם כמעט כל רכושה של המשפחה, תמה תקופה פורייה בחייו של עגנון ברפובליקת ויימאר. בימים ההם ישבה קבוצת סופרים ואנשי רוח בבאד הומבורג ועגנון נהנה מקרבתם של המו"לית שושנה פרסיץ, י"ח רבניצקי, אחד העם, וחשוב מכולם ביאליק.

שמו של הבית, שהתנוסס לגובה ארבע קומות ברחוב הקיסר פרידריך, היה "וילה אימפריאל", על-שם הנסיך מוויילס, לימים אדוארד השביעי מלך אנגליה, שנהג לשכור את הבית לחודשים שלמים כשהגיע לבלות בספא שבבאד הומבורג. הבית ממוקם ליד גן ציבורי גדול, "קורפארק", ואפשר למצוא בו גם היום שביל על-שם עגנון ואנדרטה להנצחת תקופת שהייתו בעיר.

ואמנם החוקר האמריקאי ארנולד בנד העיר עוד בחייו של עגנון שהקבלות מסוימות בין שני הסופרים אינן מעידות על השפעתו של אחד מהם על השני, אלא סביר להניח ששניהם שאבו מאותו מעיין, ובמקרה הזה אפשר להצביע על סיפורי רבי נחמן מברסלב שעל-אף האנכרוניזם ניתן לראות כי יש בהם "קפקאיות" מובהקות

בליל השרפה שכב הסופר בבית חולים לצורך ניתוח. בני הבית ניצלו בנס אבל הבית המשותף המפואר היה למאכולת אש. במכתב שעגנון כתב למ"א ז'ק כשלוש שנים אחר-כך האשים את אריך מאיר, שכנו שהתגרר בקומה מתחתיו: "מומר אחד שהבטיח את סחורתו באחריות והצית את הבית, והעיר הומבורג לא עשתה דבר לכבות את האש, כי לא שמה לב לתקן את כלי מכבי האש". לפטרונו ש"ז שוקן כתב עגנון: "כל היום אני רואה גוילים נשרפים ואותיות פורחות וגם בלילה לא ישכב לבי" (ש"י עגנון-ש"ז שוקן, מכתב 163). הביטוי המחריד נלקח בהשאלה מתיאורו של רבי חנינא בן תרדיון שנשרף על-ידי הרומאים כרוך בספר תורה (עבודה זרה, דף י"ח, ע"א). דמותם של השכן המומר מאיר ושותפיו למעשה ההצתה מופיעה בסיפורו המוכר של עגנון "פת שלימה" בדמותו של האיש הדמוני, התגלמותו של היצר הרע, מר גרסלר.

סיפור השרפה ומקומו בתודעת עגנון מתועד היטב הן בכתבי זיכרונות אקראיים שלו והן בסיפוריו ונתפש כאירוע חשוב ומשפיע בכל חקר עגנון וגם בכתביה הביוגרפית עליו, ובראשה הספר המונומנטלי "חיי עגנון" (שוקן, 1998) מאת דן לאור. עם זאת, עד היום התאריך המדויק של השרפה נותר לוט בערפל. חיים באר מציין שהשרפה פרצה "אור ליום ד' בסיוון תרפ"ד", כלומר בלילה שבין הימים חמישי ושישי, 5-6 ביוני. לאור קבע את התאריך "בליל שבת 6 ביוני 1924" (באותו שנה חג השבועות חל במוצאי שבת, עובדה שלא נזכרת על-ידי עגנון או מי מחוקרי יצירתו). בשיחה שקיימתי עם בתו של עגנון אמונה ירון היא סיפרה שהיא בטוחה שהאסון לא קרה בליל שבת אלא באמצע השבוע.

והנה, הודות לחיפושים במשאבים דיגיטליים שלא עמדו לרשות חוקרים קודמים ותודות לעזרת הארכיון העירוני בבאד הומבורג אפשר כיום לקבוע בוודאות שהדליקה התחילה בערב ה-4 ביוני (אור ליום חמישי) ונמשכה עד למחרת בבוקר. בפריט מידע שנודע לנו רק כעת, על-פי עדותם של השכנים בבניין הסמוך, ניתן היה להריח את העשן כבר בעשר בלילה. נראה כי השכן המצית וחבריו התכוונו להצית שריפה קטנה בסחורה שבמחסנו במטרה להגיש תביעה לחברת הביטוח ולא דיווחו מיד למכבי האש כי חשבו שיצליחו לכבותה בעצמם, אלא שהלהבות השתלטו במהירות והבניין כולו עלה באש. כפי שכותב גם עגנון, כוחות הכיבוי וההצלה איחרו והגיעו רק בערך בחצות הלילה, עד אז הלהבות כבר פרצו מכל חלונות הבית. על-פי העדויות בשתיים לפנות-בוקר קרס חדר המדרגות המרכזי של המבנה.

Villa Impériale .: *Bad Homburg v. d. Höhe*
Besitzer: Hermann Wolters
☞ *Kaiser Friedrich-Promenade 42* ☞ *Telephon 60* ☞
Schönste Lage, mitten im Park
Nächste Nähe der Mineral-Quellen

בית עגנון בבאד הומבורג צילום: Bad Hamburg City Archives

במה חשובה עובדה זו מלבד הדחף של החוקר לדייק בפרטי-פרטים בבואו לכתוב סיפור היסטורי? למי איכפת אם האסון קרה לפני מאה שנה ב-4 או ב-6 ביוני? ובכל זאת, קביעת התאריך הנכון מעלה צירוף מקרים שעד כה נעלם מעינינו. מסתבר שיום אחד בלבד לפני האסון מת הסופר היהודי יליד פראג פרנץ קפקא, שבימים אלו נציין מאה שנה למותו בטרם-עת ממחלת השחפת והוא כבן ארבעים בלבד.

כזכור, לאחר מותו מצא ידידו ונאמנו של קפקא מכס ברוד פתק שהיווה כעין "צוואה אחרונה": "מקס יקירי, בקשתי האחרונה: כל מה שיימצא... יומנים, כתבי-יד, מכתבים, שלי ושל אחרים, רישומים וכולי, יש לשרוף כליל בלי לקרוא, וכך גם כל דבר כתוב או מצויר שמצוי בידך או בידי אחרים, שתבקש אותו מהם בשמי".

כלומר ביום 3.6.24 הלך קפקא המיוסר לעולמו בתקווה שעזבונו הספרותי יעלה השמימה דרך הארובה. כשהלהבות לא קיבלו את מנת חלקן בפראג הן קפצו לבאד הומבורג והשביעו את תאוותן בחדר העבודה של עגנון. כידוע, ברוד לא קיים את הצוואה וב-1939 (בדקה ה-90) הוא ברח מאירופה והגיע לתל אביב עם מזוודה מלאה כתבים, ובזכותו נהפכה יצירתו של קפקא לנחלת הכלל ושמו של קפקא נודע ברבים.

קוראים וחוקרים רבים טוויים קשרי-קשרים בין שני הסופרים, עובדה שעוררה בעגנון מורת רוח עד כדי כך שהצהיר ב-1962: "ומה שמזכירים עלי את קפקא טעות היא. קודם שפירסמתי את ספר המעשים לא ידעתי מסיפורי קפקא חוץ מסיפורו די פערונדלונג [הגלגול] ואף עכשיו חוץ מן המשפט... לא לקחתי ספר של קפקא לידי... קפקא אינו משורש נשמתי, וכל שאינו משורש נשמתי אני איני קולט אותו".

ואמנם החוקר האמריקאי ארנולד בנד העיר עוד בחייו של עגנון שהקבלות מסוימות בין שני הסופרים אינן מעידות על השפעתו של אחד מהם על השני, אלא סביר להניח ששניהם שאבו מאותו מעיין, ובמקרה הזה אפשר להצביע על סיפורי רבי נחמן מברסלב שעל-אף האנכרוניזם ניתן לראות כי יש בהם "קפקאיות" מובהקות. גם כתבי רבי נחמן נשרפו או נגנזו (על-פי בקשתו) וגם אצלו כתבים, תורות וסיפורים נדפסו רק לאחר מותו. והנה עוד חוט משולש: כל אחד מהסופרים בסיפורנו זכה ל"חסיד" שדאג למורשתו ולהנצחתו למרות השרפות והמוות (רבי נתן תלמידו של רבי נחמן, ברוד חברו של קפקא, ואמונה ירון בתו של עגנון).